

مروری بر کتاب اصول دین امامیه

اصول دین امامیه، محمد بیابانی اسکویی؛ چ اول، دو جلد: جلد اول، توحید و عدل و نبوت (۴۲۴ ص) و جلد دوم، امامت و معاد (۳۲۷ ص) یزد: مؤسسه اخوان دستمالچی و قم: دلیل ما، ۱۳۹۳ شمسی.

مصطلحات نیست، ولی دشوار است از آن روی که مطالب فطری باید در ساختار منطقی ارائه شود. این کار به بصیرت روشن و تجربه زیاد نیاز دارد که خوشبختانه نویسنده کتاب از هر دو برخوردار است.

(۲)

دورنمای درونمایه

فهرست اجمالی کتاب چنین است:

بخش اول: توحید

فصل ۱. معرفت خدا (فطری بودن آن، عالم ذر، و ...)

فصل ۲. توحید و معرفت فطری

فصل ۳. اسما و صفات

بخش دوم: عدل

فصل ۱. عدل الهی (جایگاه، تعریف، مسئله خیر و شر، خلود، توبه و شفاعت و ...)

فصل ۲. بدا (در قرآن، حدیث و ...)

فصل ۳. جبر و تفویض و امر بین الامرین (معنای مشیت، اراده، قدر، قضا، جبر، اختیار، اکراه، اضطرار و ...)

بخش سوم: نبوت

فصل ۱. نبوت عامه (معنای نبی و رسول، جایگاه و ویژگی‌ها و درجات آنان، راه‌های شناخت آنان، حکمت‌های بعثت و ...)

فصل ۲. نبوت خاصه (بعثت پیامبر خاتم، ویژگی‌های ایشان: بعثت، امی بودن، عصمت، ختم نبوت، راه‌های شناخت و جهانی بودن دعوتش، اعجاز قرآن و ...)

فصل ۳. فترت

چکیده: کتاب «اصول دین امامیه» اثر محمد بیابانی اسکویی است که در دو جلد به مباحث توحید، عدل، و نبوت (جلد ۱)، امامت، و معاد (جلد ۲) می‌پردازد. نگارنده در این‌سطور، اثر فوق را در بوته نقد و بررسی قرار داده است. در راستای این هدف، نخست، فهرست اجمالی از کتاب را ارائه و مزایای اثر را برمی‌شمارد. در ادامه، برخی انتقادات وارد بر کتاب را بیان و در انتها، نوشتار را با ارائه پیشنهادهایی به پایان می‌رساند.

کلیدواژه: اصول عقاید، توحید، عدل، نبوت، امامت، معاد، کتاب «اصول دین امامیه»، اصول دین، اصول عقاید، محمد بیابانی اسکویی، معرفی کتاب، نقد کتاب.

(۱)

سخن آغازین

نویسنده در حوزه بحث اصول عقاید نام آشنا است. سال‌ها تلمذ و تعلیم و مباحثه عقاید، تربیت شاگردان در این زمینه، تألیف کتاب‌ها و مقالات در این وادی بخشی از کارنامه اوست.

معرفت نبوت و امامت (در سلسله سه جلدی عقاید به همراه آقایان رضا برنجکار و علی ملکی) و سلسله کتاب‌های عقاید در پنج مجلد همراه با یک مجلد کتاب اخلاق فطری (تهران: نیا، ۱۳۹۱) در شمار آثار مکتوب او در حوزه کتاب است. البته پیش از آن باید از چند سلسله مقالات در فصلنامه سفینه (مطالعات تخصصی قرآن و حدیث) یاد کرد. نیز ایشان این منابع و دیگر منابع را بارها در سطوح مختلف تدریس کرده است.

اخلاق ساده و متواضعانه، نقد پذیری و گفتگوی روان با اقشار مختلف و دلسوزی و اهتمام برای پرکردن این خلأ فرهنگی (مباحث عقاید) در رفتار مشهود است. این پیشینه درخشان سبب می‌شود که خواننده با اطمینان این کتاب را دست گیرد که اثری است از استادی فرهیخته که درس عقاید می‌گوید.

آشنایان این راه نیک می‌دانند که این‌گونه نوشتن سهل و ممتنع است. به نظر آسان می‌آید؛ چون نوشتار به زبان پژوهشی و سرشار از

بخش چهارم: امامت [و مهدویت]

فصل ۱. امامت و ولایت (اهمیت، جایگاه، و معنای آنها، ولایت تکوینی و تشریحی، حکمت و ضرورت نصب امام، وظایف مردم در برابر امام و ...)

فصل ۲. ویژگی‌های امام (خلیفه و حجت خدا و شاهد او بر خلق، عصمت، اعلم، منابع علم الهی امام و راههای افزایش آن و ...)

فصل ۳. راه‌های تعیین امام (دیدگاه‌های شیعه و سنی در این مورد، ادله امامت اهل بیت در قرآن و حدیث و ...)

فصل ۴. امامت حضرت حجت (علیه السلام) (نصوص، تولد، غیبت صغری و کبری و حکمت غیبت، وظایف مؤمنان در عصر غیبت)

بخش پنجم: معاد

فصل ۱. آفرینش انسان (مراحل خلقت روح و جسم، آب به عنوان جوهر اصلی مخلوقات، عالم ذر، رابطه روح با بدن، خلقت انسان از خاک و ...)

فصل ۲. اثبات معاد و ضرورت آن (اعتقاد به معاد: جایگاه، معنا، پیشینه، آثار عملی، ادله قرآنی، اصناف آیات مربوط به معاد، شبهه آکل و مأكول و ...)

فصل ۳. برزخ (مرگ، احتضار، قبض روح، انسان در قبر و ...)

فصل ۴. قیامت (فنای عالم، موافق قیامت، کیفر کردار، تجسم اعمال، حبط و تکفیر، شفاعت، بهشت و دوزخ: درجات و درکات آنها، تفاوت آنها با لذت و عذاب دنیا، خلود و ... منابع کتاب: ۷۸ کتاب از آثار مهم تشیع و تسنن.

(۳)

مزایای کتاب

۱. بیان روان و ساده مباحث دشوار و پیچیده که نتیجه سال‌ها ممارست با این‌گونه مطالب است. این سادگی بیان در عین استواری درونمایه و استحکام استدلال‌ها است. برای نمونه:

نقد مبانی کلامی اشاعره به زبان روان: ج ۱، ص ۱۹۶ تا ۲۰۲.

۲. تقسیم منظم و ریاضی مطالب، به گونه‌ای که هر بخش (یعنی هریک از پنج اصل اعتقادی) در حجمی حدود ۱۵۰ تا ۱۷۰ صفحه بیان شده است. این نظم ریاضی برای زمان بندی در تدریس به خوبی به کار می‌آید.

۳. استناد دقیق تمام منقولات کتاب همراه با کتابشناسی روشن منابع.

۴. تکیه بر فطرت و پرهیز از مصطلحات و برهان‌های دیریاب و دشوار که ریشه در قرآن و حدیث و عقل سلیم ندارند، از ساخته‌های

دانشمندان بشری در سده‌های متأخر هستند و به قصد خودنمایی برخی از گروه‌های اندیشه‌ورز بر برخی دیگر ساخته شده‌اند.

۵. رویکرد پاسخ به شبهات به طور غیرمستقیم و در ضمن تبیین مطالب.

۶. عنوان کتاب، ساده و گویا و جامع است. اهمیت این نکته زمانی روشن می‌شود که با عنوان‌های پیچیده و غیر شفاف روبرو شویم که درونمایه کتاب را نشان نمی‌دهند و خواننده برای شناخت محتوا ناگزیر باید اصل کتاب، یا دست‌کم فهرست مطالب آن را بخواند.

۷. انتخاب یک آیه یا حدیث جامع در هریاب، از میان آیات و احادیث فراوان و استخراج نکات آن. نمونه‌های آن در کتاب بسیار زیاد است. برای نمونه:

حدیث امیرالمؤمنین (علیه السلام) در مورد عالم ارواح و هفت نکته آن (ج ۱، ص ۴۶ تا ۴۸).

بیان علوی در خطبه اول نهج البلاغه و سه نکته آن (ج ۱، ص ۷۲ تا ۷۴)

آیه ۱۷۲ اعراف و شش نکته آن (ج ۱، ص ۵۶ تا ۵۹)

۸. استخراج نکات مهم از دعاهایی که عموم خوانندگان می‌شناسند و با آن انس دارند، اما توجه به درونمایه آن ندارند؛ مانند نکاتی از دعای عرفه (ج ۱، ص ۵۱ تا ۵۵)

بند ۷ و ۸ را می‌توان نوعی تلفیق درایت با روایت دانست که معصومان خود به ما امر فرموده‌اند.

۹. در موارد مشترک لفظی به بیان تفاوت میان معانی واژه‌ها می‌پردازد. برای نمونه:

تفاوت معنای معرفت در چند فرهنگ (ج ۱، ص ۷۹).

در همین زمینه است اشاره به وضع برخی واژه‌ها مانند «سرنوشت» که از کجا آمده و ورود آن به فرهنگ ما چه پیامدهایی داشته است (ج ۱، ص ۲۲۲).

۱۰. بیان فشرده مباحث لغوی، مانند معانی مختلف کلمه «عدل» و «ظلم» (ج ۱، ص ۱۵۸ و ۱۶۰)

(۴)

بعضی از انتقادهای وارد بر کتاب

۱. مقدمه نویسنده بر کتاب که در دفتر اول (ص ۱۵ تا ۲۷) آمده، وصله‌ای ناچسب بر پیشانی کتاب نشسته است. سراسر کتاب به قصد تبیین عقاید به زبان ساده نوشته شده و حتی نقدهای آن نیز به

۳. در آغاز کتاب تأکید شده که منابع اصلی کتاب، «قرآن کریم و تعالیم اهل بیت و خرد فطری نوع بشر» (ج ۱ ص ۲۶) است. بر این اساس بهتر بود در یک گفتار مقدماتی، درباره میزان حجیت این مبانی توضیحی مختصر ارائه می‌شد.

۴. تکرار برخی کلمات و عبارات به عنوان تکیه کلام، از فصاحت سخن می‌کاهد. برای نمونه:

کلمه «پس» (دست کم سه بار در آغاز فقره‌های ج ۱، ص ۴۱)

عبارت «روشن است» در جای جای کتاب. مانند ج ۱، ص ۲۱۳. خواننده می‌تواند پیرسد که اگر پاسخ این پرسش روشن است، پس نویسنده چه می‌خواهد بگوید؟

۵. ثمره عملی (نحوه کاربردی شدن) این‌گونه مباحث، یکی از پرسش‌های اساسی و کلیدی مخاطب امروزیین چنین کتاب‌هایی است. آغاز کلام در هر موضوع بدون روشن شدن این نکته، ارتباط کلام با مخاطب را ضعیف می‌کند. البته نویسنده به این ضرورت توجه داشته و مطالبی در این مورد گفته است، مانند ثمره عملی توحید (ج ۱، ص ۴۳). ولی سخن این است که برای جلب توجه خواننده باید عنوان مستقل به این مطلب داده شود، آن هم در سرآغاز بحث، نه در میان آن.

۶. در کتاب بارها عباراتی آمده که کتاب‌های درسی حوزوی را به یاد انسان می‌آورد، مانند «شاید گفته شود ..... اما .....» (ج ۱، ص ۴۳). «ممکن است ..... گفته شود .... در پاسخ باید گفت .....» (ج ۱، ص ۸۴-۸۵).

بهرتر است این‌گونه موارد به عنوان «پرسش و پاسخ» طرح شود تا پیام آن بهتر دریافت شود و تنوعی در ساختار نشر کتاب نیز باشد. در این شکل بیان، فضا و فرصت بیشتر برای طرح پرسش در اختیار است و می‌توان سؤال را شفاف‌تر بیان کرد که کارایی پاسخ را نیز بالا می‌برد.

۷. یک روش مهم برای بهتر شدن استفاده از کتاب - چه در حالت درسی یا خودآموز بودن - شماره‌بندی احادیث هر بخش اصلی یا فرعی و شماره‌بندی نکاتی است که از آن استخراج می‌شود. این کار اولاً امکان دسته‌بندی مطالب را در ذهن خواننده فراهم می‌کند، ثانیاً نویسنده را از آوردن عبارات تکراری و آزاردهنده نجات می‌دهد، عباراتی مانند یک معنای مطلب .....، معنای دیگر مطلب .....، وجه دیگر مطلب .....، معنای دیگری می‌توان آورد که ..... .

۸. اشتباهات ساده و روشن چاپی، اعرابی، ترجمه‌ای و مانند آن در کتاب دیده می‌شود. متأسفانه تصور کتاب بدون چنین خطاهایی برای ما دشوار شده است. بدین روی این خطاها ارزش کتاب را کم

گونه ضمنی و با منطق «نقد کلام نه نقد گوینده» انجام شده است. در این حال مقدمه‌ای حاوی نقد صریح، شتاب‌زده و بسیار مختصر چند شخصیت مشهور (با قید نام و اثر آنها). آن هم با بیانی پیچیده و تخصصی. چه ضرورتی دارد؟

تنها سود این کار، زیان آن است که خواننده ناآشنا با نویسنده، نوعی جبهه‌گیری در کتاب را پیش‌بینی می‌کند که پس از مطالعه ۷۵۰ صفحه آن را نمی‌یابد، ولی چه بسا خوانندگانی که به صرف دیدن این ۱۲ صفحه فایده تمام کتاب را از دست بدهند.

بدین جهت پیشنهاد نگارنده این‌سطور به نویسنده گرامی برای چاپ‌های بعدی، حذف این مقدمه و جایگزینی مقدمه‌ای مناسب با فضای کل کتاب است که طرح آن در بند ششم از بخش پیشنهادها خواهد آمد.

پیشنهاد نگارنده سطور به مدرّسان گرامی کتاب نیز آن است که این مقدمه را در تدریس کتاب نادیده گیرند و تدریس را از آغاز بخش اول (ص ۳۱) آغاز کنند.

۲. بهتر بود در مقدمه روشن می‌شد که آیا این کتاب خودآموز است یا اینکه باید به صورت درسی آن را فرا گرفت؟

هریک از این دو صورت الزامات ویژه خود را دارد. مثلاً در صورت درسی بودن آن:

آیا نویسنده پیش‌نیاز خاصی برای فراگیری کتاب در نظر دارد؟

هدف‌های نویسنده (شناختی، عاطفی، رفتاری) از خواننده در مطالعه کتاب چیست؟

و در صورت خودآموز بودن

برای توضیح واژه‌هایی که خواننده عادی به احتمال قوی در معنای آن می‌ماند، چه پیش‌بینی شده است؟ (مثلاً واژه‌نامه در پایان کتاب یا پانویس یا پیوست). به ویژه در مورد واژه‌هایی که در فرهنگ‌های مختلف معانی مختلف دارند و سبب سوء تفاهم می‌شود.

برای نمونه به این جمله‌ها بنگرید:

«وظایف و دستورات دیگری ... که خدای تعالی به مولویت خویش بر بندگانش جعل کرده است.» (ج ۱ ص ۳۴).

«در مراتب تحقق معرفت خدا، نخست فعل خدا صورت می‌گیرد» (ج ۱ ص ۴۰)

ترجمه سنگین حدیث درج ۱ ص ۱۳۶: «پس از برای تونست که خدا را به آنچه خود او خوشتن را به آن نامیده است بنامی».

ساختار زبان فارسی نادیده گرفته می‌شود و ترجمه را سنگین می‌کند، در حالی که هیچ نیازی به آوردن این دو مورد نیست و جمله بدون آنها نیز کامل است. (از جمله: ج ۲، ص ۲۷۹)

نه. ج ۱، ص ۲۸۹، س ۱۶: ثبوت / ظاهراً «نبوت» صحیح است.

ده. ج ۱، ص ۲۹۷، س ۴: قبیح / قبح درست است.

یازده. در موارد متعدد بهتر است واو را حالیه بدانیم و بدان شیوه ترجمه کنیم، مانند حدیثی که در جلد ۲، ص ۴۲ آمده است: «وکل صانع شیء فممن شیء صنع و الله لا من شیء صنع ما خلق». در متن کتاب ترجمه چنین آمده است: «سازنده هر چیزی آن را از چیزی می‌سازد و خدا خلق را از چیزی نساخته است». ظاهراً بهتر است که به جای واو دوم بنویسیم: «در حالی که خدا خلق را از چیزی نساخته است».

دوازده. ج ۲، ص ۵۳، س ۹ و ۱۰: آمده است: «بنابراین عدم بیان لزوم مراجعه به صاحبان امر در مورد اختلاف بر عدم وجوب اطاعت از آنها دلالت نمی‌کند». این جمله سنگین و دشواریاب است. به جای آن پیشنهاد می‌شود: «می‌بینیم که در مورد اختلاف، گفته نشده که رجوع به صاحبان امر لازم است، اما این بدان معنا نیست که اطاعت از آنها واجب نباشد».

سیزده. ج ۲، ص ۱۳۲: ضمن نقل کلامی از اهل تسنن، حدیثی آورده که حذیفه از پیامبر روایت کرده بدین مضمون که باید در هر حال اطاعت از امیر فاسق و گمراه ترک نشود.

بهرتر است در چنین موارد بگوییم: «بر اساس این منابع، حذیفه روایت کرد... یا بگوییم: «آنها به حذیفه نسبت می‌دهند که از پیامبر روایت کرده است...» البته نقد مفصل نویسنده بر این دیدگاه و این گونه احادیث به تبیین مطلب کمک می‌کند، ولی بهتر است لفظ ما نیز به خواننده پیام دهد که ما این دیدگاه و روایت را نمی‌پذیریم.

چهارده. جلد ۲، ص ۱۹۰ و ۱۹۱: یک سلسله مطالب در مورد عالم ذر بیان شده است. بهتر بود دست‌کم یک منبع کلی برای این مطالب یاد می‌شد تا خواننده با اطمینان بیشتر بدان‌ها بنگرد.

پانزده. پانویس ص ۱۹۳، ج ۲: مدرک حدیث آمده است: «همان (یعنی: الکافی، چاپ اسلامی)، ج ۱۱، ص ۳۵۴».

کافی در چاپ اسلامی فقط ۸ جلد است. این مطلب باید تصحیح شود.

شانزده. ج ۲، ص ۳۰۳: در ترجمه حدیثی آمده است: «کسی که بدون تعجب، سبحان الله و... بگوید...». من معنای جمله را نفهمیدم. شاید توضیح بخواهد.

هفده. جلد ۱، ص ۲۱۴: به نکته ای اشاره شده که در مناجات‌های

نمی‌کند، ولی برای تصحیح کامل کتاب رفع آنها ضروری است. برای نمونه:

یک. ج ۱، ص ۱۲۹، س ۸: اسم / ظاهراً بدون تشدید درست است (اسم)

دو. ج ۱، ص ۱۳۵، س ۸: غذای / گذاری درست است.

سه. ج ۱، ص ۱۴۹، س ۴: جواب مردی / ظاهراً کلمه «مرد» در اینجا معادل «رجل» است، اما شاید بتوان آن را «شخصی» ترجمه کرد تا معنای جنسیتی از آن فهمیده نشود. این نکته در چند مورد دیگر آمده است، از جمله: ج ۲، ص ۱۸۴.

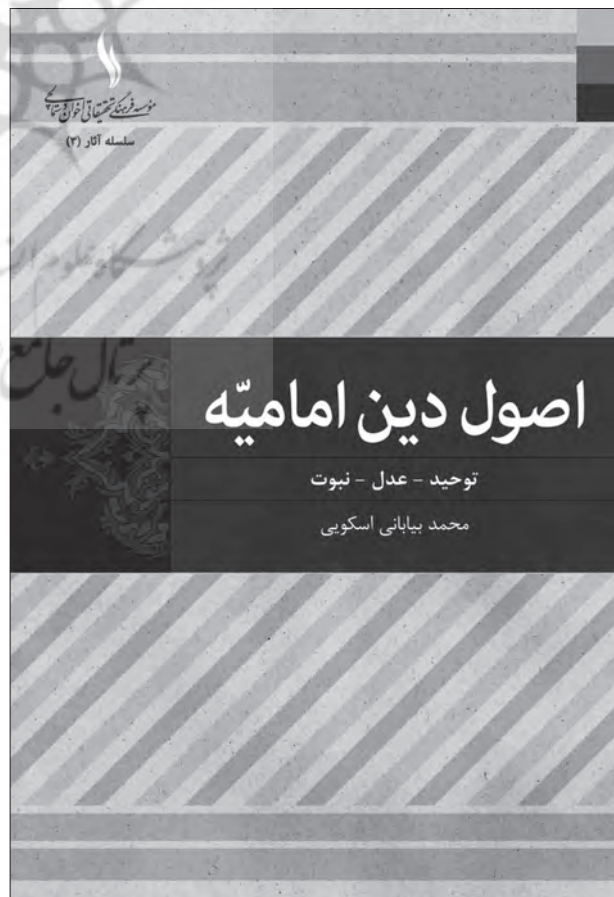
چهار. ج ۲، ص ۱۷۱، سطر آخر: در نقل آیه، کلمه «حی» افتاده است.

پنج. ج ۱، ص ۲۲۳، س ۱۹: صحیح این است: «پیامبران صلوات الله و سلامه علیهم»

شش. ج ۱، ص ۲۶۱، س ۴ تا ۱۰: این سطور ادامه ترجمه حدیث است و باید به شکل ترجمه حدیث بیاید.

هفت. ج ۱، ص ۲۶۷، س ۱۳: اگر کلمه «بین» (امر بین الامرین) را به معنای «غیر» بیاوریم، بعضی از بدفهمی‌ها برطرف می‌شود.

هشت. موارد فراوان در کتاب، اصرار در کاربرد دو کلمه «پس» و «همانا» در ترجمه احادیث در برابر «ف» و «إن» می‌بینیم. در این کاربرد، روح و

داد که ایشان با احساس امنیت در میان مردم حضور یابند و غیبت آن امام همام و حرمان چند صدساله بشر به پایان رسد.

۱۱. در جلد ۲، ص ۱۷۱ تا ۱۷۳ در باره آب به عنوان مایه اصلی خلقت سخن گفته است. تصور ابتدایی از این جمله، آب آشامیدنی، یعنی ترکیب هیدروژن و اکسیژن است. نویسنده در توضیح خود در ص ۱۷۸ توضیح می دهد که این تصور نادرست است، اما باید در همان آغاز بحث آب این اشاره ذکر شود، پیش از آنکه پرسش های بی جواب در ذهن بچرخد و پاسخی نیابد.

در واقع در اینجا باید گفت که کلمه «ماء» معنایی دارد و مصداقی. معنای آن «عامل حیات» است و مصداقی آن متنوع اند: جایی ترکیب اکسیژن و هیدروژن برای تداوم حیات مادی، جایی «آب رو» برای تداوم اعتبار انسان در جمع مردم و حتی نطفه را «ماء الرجل» می نامند، از آن رو که برای تداوم نسل ضروری است.

۱۲. در جلد ۲، ص ۱۸۶ حدیثی آمده بدین مضمون که دوستی و دشمنی هایی که دلیل روشنی بر آن نمی یابیم، به عالم ارواح برمی گردد.

سؤال این است که آیا این حدیث ضابطه ای به دست می دهد که ما دوستی و دشمنی های بی دلیل خود را توجیه کنیم؟ اگر چنین نیست، تذکری لازم است تا این سوء تفاهم را برطرف کند یا اینکه حدیثی دیگر برای بیان مدعای خود برگزینیم که چنین تالی فاسدی نداشته باشد.

در همین شماره است این جمله در جلد ۲، ص ۲۱۲: «در آیه دیگری نیز امر شده است که با آنان که به خدا و روز واپسین ایمان نمی آورند، بجنگید». نویسنده این آیه را بدین منظور آورده که نشان دهد ایمان به معاد در ردیف توحید ضرورت دارد، ولی تالی فاسد آن القاء شبهه جنگ طلبی است. به یقین امر به جنگ که در آیه است، شروط و مقدمات و لوازم خاص خود را دارد که در بحث معاد نمی گنجد، پس بهتر است نص دیگری انتخاب شود که هدف ما را برساند، بدون اینکه چنین مشکلی داشته باشد.

(۵)

پیشنهادها برای ادامه این راه

برای تداوم این راه پیشنهادهایی چند به نظر می رسد:
۱. ترجمه کتاب به زبان های دیگر، دست کم زبان هایی که شیعیان به متونی در باب عقاید نیاز دارند، مانند عربی و اردو و ترکی.

ترجمه به زبان انگلیسی نیز لازم است، ولی برای این کار باید گزینشی محتاطانه از عناوین مفید برای خواننده مد نظر باشد و حتماً توضیح روشن کلمات کلیدی در پانویس یا پیوست آورده شود.

۲. با توجه به اهمیت مباحث و ضرورت فهم درست از آنها، خوب بود

امام سجاد (علیه السلام) فراوان است. بهتر است در پانویس، مواردی از صحیفه سجاده ذکر شود، از آن روی که این منبع با ترجمه فارسی در اختیار همگان هست و این گونه ارجاع، می تواند مردم را با متون معتبر کهن آشتی دهد.

۹. ج ۱، ص ۳۲۴، س ۱۴ تا ۱۸: ترجمه دقیق «لیقوم الناس بالقسط» چیست؟ پیشنهاد نگارنده سطور این است: «تا مردم (پس از دیدن و شنیدن پیام و ادله پیامبر) خود به قسط اقدام کنند». این ترجمه با روح کلی اختیار انسان ها و کریمه «لا اکره فی الدین» سازگارتر می نماید. آقای بیابانی می نویسد: «اجرای عدالت ... باید به دست پیامبران و امامان صورت گیرد». (ج ۱ ص ۳۲۴). حال شاید کسی پرسد: اکنون که در بیشتر زمان ها و مکان ها عدالت اجرا نشده، پس چه کسی انجام وظیفه نکرده؟

با ترجمه پیشنهادی نگارنده، پاسخ چنین پرسش های مقدر داده می شود؛ زیرا پیامبران تذکرها را لازم را داده اند و بشر را به اختیارش سپرده اند که به عدالت اقدام کند یا نه و گناه اجرا نکردن عدالت بر عهده انسان ها است، نه پیامبران.

۱۰. ج ۲، ص ۱۶۲: در ترجمه حدیث «یخاف علی نفسه الذبح» (در مورد امام عصر عجل الله فرجه) آورده است: «او خوف کشته شدن را داشت».

نکته این است که شمار زیادی از کتاب های فارسی، خوف را به معنای ترس می آورند که بسیار نادرست است؛ زیرا امام معصوم که «اشجع الناس» است و ترس در وجودش راه ندارد، به ویژه امام عصر (عجل الله فرجه) با مأموریت جهان گستری که پیش روی خود دارد. نویسنده این خطا را تکرار نکرده و جای سپاس دارد، اما معنای دقیق خوف را ننوشته است.

معنای صحیح خوف چیست؟ با بررسی دقیق تر روشن می شود که خوف در مقابل امن است. یعنی: «نا امنی». این نا امنی پدیده ای بیرونی است که می تواند از سوی ستمگران بر هر کسی، حتی بر اشجع الناس نیز تحمیل شود و او را از دسترس عموم مردم دور بدارد؛ به دلیل مسئولیت سنگین و کار گسترده ای که پیش روی خود دارد و باید به بهترین نحو آن را اجرا کند، بنابراین در آیه ۵۴ سوره نور می فرماید: «و لیبدلتهم من بعد خوفهم اماناً یعدوننی لا یشرکون بی شیئاً»!

نتیجه و پیامد همین معنای خوف، یکی از وظایف مهم منتظران را می رساند که رفع خوف از وجود مسعود آن امام همام است. باید چنان حلقه محکمی از یاران حضرتش. صفا کأنهم بنیان مرصوص. تشکیل

۱. تفصیل مستندات در مورد معنای خوف به مجالی گسترده تر نیاز دارد. در اینجا برای رعایت اختصار تنها یک شاهد ذکر شد.

نویسنده یک راه برای ارتباط خود با خوانندگان (مثلاً ایمیل) می‌نوشت تا تمام خوانندگان فرصت طرح مطالب خود با نویسنده را پیدا کنند.

۳. اولویت مباحثی مانند فترت (آخر نبوت در جلد ۱)، خلقت (آغاز معاد در جلد ۲)، شبههٔ آکل و مأکول (در معاد) و معاد وحوش (در معاد) با توجه به دشواری این مباحث برنگازندهٔ این سطور روشن نیست. دقت کنید که سخن از اولویت این مطالب در این سطح است، نه فایدهٔ مطلق آن که کاملاً روشن است. این مباحث دشوار با روح کلی کتاب که ساده‌گویی و مخاطب‌محوری است ظاهراً منافات دارد.

البته با مرور شبههٔ آکل و مأکول روشن می‌شود که مبانی‌ای که در بحث خلقت مطرح شده است، در اینجا به کار می‌آید، اما سخن در اولویت هر دو بحث است. به نظر می‌رسد که تأکید بیشتر بر فواید عملی عقیده به معاد، اولویت بیشتر دارد.

۴. یکی از جاذبه‌های کتاب درسی یا کمک‌درسی معرفی منابع بیشتر برای پژوهش و مطالعه بیشتر در پایان هر فصل یا بخش است که نوعی راهنمای مطالعات به شمار می‌آید و به خواننده در گزینش خواندنی‌های مناسب از میان انبوه خواندنی‌ها کمک می‌دهد. این کار از یک سو پیوندی میان خواننده با متون موجود برقرار می‌کند و از سوی دیگر پیوند میان خواننده را با نویسنده پس از خواندن کتاب تداوم می‌بخشد.

۵. خواننده در پایان کتاب ناگهان رها می‌شود. بهتر است نویسنده پیام‌های عملی و اخلاقی خود را که برگرفته از این مباحث است یا ناگفته‌های بین سطرها را که بیان آنها در لابلای مطالب ذهن خواننده را آشفته می‌کند، در اینجا بیاورد یا سخن را به نیایشی یا جمع‌بندی پایان دهد.

۶. دربارهٔ بعضی از نکات که تذکر آنها ضروری است، در لابلای این گفتار اشاراتی مطرح شد. اینک برای جمع‌بندی آن نکات را می‌گوییم: به نظر می‌رسد که برای بهره‌وری بهینه از این کتاب یک مقدمه ضرورت دارد، با عنوان پیشنهادی که در پی می‌آید:

الف) جایگاه عقاید در سبک زندگی و رفتار عملی انسان، به‌ویژه در دنیای پرتحول و شتاب‌زدهٔ فعلی که همه چیز را در کمال شتاب، به‌طور عملی و کاربردی می‌بیند و می‌جوید و حتی ضابطهٔ درستی و نادرستی مطالب را در سیمای عملی آن می‌جوید، نه بحث‌های فکری محض.

ب) ضرورت اخذ و دریافت عقاید از مطمئن‌ترین راه، یعنی عقل.

ج) ضرورت پرهیز از تقلیدهای باطل و سرسپردگی‌های بی‌دلیل در این جهت.

د) توحید نخستین واجب عقلی است و پس از آن نبوت برای ادای شکر منعم و ضرورت گردن نهادن به سفرای الهی.

ه) بعد از پیامبر، جستجو در میان مدعیان جانشینی پیامبر برای یافتن فردی که ویژگی‌های او را دارد، ضرورت بحث امامت.

و) اعتراف به عجز از دانستن جزئیات بعضی از امور و قبول آنها به نحو کلی، اعتراف و قبولی است از سر علم و عقل و آگاهی تمام. جزئیات بحث معاد از این قبیل است.

ز) این کتاب با تفکر و ژرف‌نگری نوشته شده و حاصل سال‌ها مطالعه و اندیشه و مباحثه و بازنگری است. شاید با بعضی از اندیشه‌ها و مطالعات پیشین برخی از خوانندگان نیز تضادهایی داشته باشد. بهتر است بدون شتاب و با آرامش و دقت خوانده شود و ترجیحاً در خدمت استاد مناسب و قبل از اتمام یک مبحث، از قضاوت در مورد آن خودداری شود.

این نکته‌ها برای مقدمه پیشنهادی است و شاید با مروری دیگر بتوان بر آنها کاست یا افزود، ولی اصل طرح چنین مقدمه‌ای ضرورت جدی دارد.

(۶)

سخن پایانی

سخن به دارا کشید؛ از آن رو که این کتاب نوعی کتاب متفاوت در عرصهٔ عقاید است، با ورود و خروجی که در کتاب‌های مشابه دیده نمی‌شود.

پیش از اینکه نوشتار به پایان آید، ذکر خیری از مؤسسه خیریهٔ اخوان دستمالچی در یزد بایسته است؛ مرکزی که هزینهٔ نشر این کتاب را بر عهده گرفته است. غالباً مؤسسات خیریه به امور فرهنگی توجهی چندان نشان نمی‌دهند، اما این مؤسسه در کنار دیگر کارهای خیریه که امروز به دلیل مشکلات فراوان مردم ضرورت جدی دارد، به مسائل فرهنگی نیز اهتمام نشان داده است. بدین‌رو علاوه بر تأسیس کتابخانه‌ای مفصل و تشکیل دوره‌های درسی فرهنگی، به نشر کتاب‌های مفیدی می‌پردازد که کتاب مفید اصول دین امامیه یکی از آن کتابهاست. امید است که این روش‌الگوی دیگر مراکز خیریه قرار گیرد و نیاز فرهنگی مردم را دست کم در ردیف نیازهای مادی آنها. اگر نه بیشتر و جدی‌تر از آن. برآورند.

نیز اشاره می‌شود که نکاتی مختصر که گفته آمد، به دلیل همان ارج کتاب و رویکرد ابتکاری نویسنده است. امید است نویسنده و ناشر و خوانندگان مشمول دعای خیر حضرت بقیه الله (ارواحنا فداه) باشند و چاپ‌های بعدی کتاب هر بار بهتر از پیش انتشار یابد و همواره همچون «دسته گلی دماغ پرور» شام جان‌های مشتاق را بنوازد.